

SETANTA ANYS D'UNA PRESENCIA INTERNACIONAL

EL CENTRE CATALÀ DEL PEN. PASSAT, PRESENT I PERSPECTIVES DE FUTUR

Isidor Cònsul

UNA BELLA UTOPIA

La fundadora del PEN CLUB, Catharine Amy Dawson Scott (1865-1934), fou una escriptora anglesa gairebé oblidada per la història literària en el sentit que s'ha parlat molt poc de les novel·les i dels llibres de poemes que va publicar. Amb tot, de la narració **The Caddis-Worm** (1914) s'ha dit que avança un món interior comparable amb el de Doris Lessing. Era una dona de braó encomanadís, a qui revoltava la hipocresia de la moral victoriana, i absolutament convençuda, d'altra banda, que el diàleg i la ploma tenien una força superior a la dels canons i l'espasa. Per aquesta raó, l'aportació més gran que féu a la república de les lletres prengué, inicialment, el vol i les formes d'una bella utopia. El seu somni, esperonat per la traumàtica experiència de la Primera Guerra Mundial, volia concretar-se en la creació d'un club internacional d'escriptors que servís per acostar les nacions de tot el món i fer possible el diàleg de la concòrdia. El mot PEN li fou doblement útil en la mesura que significa ploma, en anglès, i que reuneix en les tres lletres un explícit anagrama de referències literàries: poetes, assagistes, narradors ("**P**oets, "**E**ssayists, "**N**ovelists).

El bell somni de C.A. Dawson començà a prendre traces de realitat entre la tardor de 1921 i l'estiu de l'any següent. El 5 d'octubre de 1921 reuní, per primera vegada, el grup d'escriptors del PEN Club anglès i el 26 de febrer de 1922 es constituïa el PEN Internacional que,

d'immediat, llençà un missatge de convidat a totes les literatures del món. Segons Marjorie Watts (1) el Centre Francès del PEN es fundà aquell mateix més de febrer i molt poc després arribà a Londres la notícia de la creació d'un centre del PEN a Catalunya, el tercer en la història de l'entitat. Abans de l'estiu s'havien organitzat els centres corresponents a Bèlgica, a Suècia, a Noruega, a Itàlia i a Romania.

QUATRE APUNTS D'HISTORIA

El Centre Català es constituí a Barcelona el 19 d'abril de 1922, en un sopar a l'Hotel Ritz on hi assistiren Josep Ma. López-Picó, Joan Crexells, Josep Millàs-Raurell, Josep Ma. Batista i Roca i un jove professor anglès que, de sempre s'ha suposat que es tractava de l'escriptor John Langdon-Davies, que era llavors a Barcelona i preparava una antologia de poesia catalana per traduir-la a l'anglès (2). Un any després, el maig de 1923, es reuní a Londres el Primer Congrés Internacional del PEN, la presidència del qual era exercida per John Galsworthy. Aplegà els onze centres que constituïen llavors el PEN CLUB Internacionalm, entre els qual el català representat per Pompeu Fabra i Josep Millàs-Raurell.

Tot i que, de bon començament, el PEN Internacional manifestà un ferm propòsit de mantenir-se allunyat dels conflictes polítics, la veritat és que s'hi manifestaren amb contundència des del mateix congrés de 1923. Es pot sintetitzar en dos exemples prou il·lustratius: la negativa dels escriptors belgues a participar-hi si els escriptors alemanys hi eren convidats i la protesta del PEN Francès, presidit per Anatole France, perquè el PEN Anglès havia nomenat president d'honor del Congrés l'escriptor francès i Premi Nobel de Literatura Romain Rolland.

Les ferides de la Primera Guerra Mundial havien estat profundes i eren encara tendres, la memòria massa recent i les nafres obertes no havien acabat de cicatritzar. Romain Rolland fou un escriptor de vocació pacifista que, en els anys de la guerra i des de l'oasi de pau que era Suïssa, havia fet diverses crides als intel·lectuals francesos i alemanys perquè col·laboressin a favor de la pau. El conegut assaig **Au-dessus de la mêlée** (1915) li creà un grapat d'enemics entre els escriptors francesos, però fou també el motiu del seu ingrés a l'olimp dels Premis Nobel.

Poc o molt soterrades, les polèmiques i tensions polítiques continuaren durant la resta dels anys vint i s'accentuaren en la dècada dels trenta. Ara bé, l'encert del PEN Internacional fou saber mantenir una dosi important d'independència política respecte dels estats i dels partits polítics, i decantar-se, en canvi, per la defensa dels drets humans. L'estratègia del PEN com a defensor de la llibertat i dels drets de l'home fou definida en el Congrés de Dubrovnik, el 1933, on per primera vegada una associació internacional denuncià i condemnà el nazisme. J.V. Foix hi assistí com a delegat català i, a banda de datar dos poemes del llibre **On he deixat les claus...** a Trieste i a Ljubljana, féu publicar a la revista "Mirador" un telegrama del "Sindicat d'Homes de Lletres Alemanys a L'Estranger" on s'expressaven detalls tan contundents com els que segueixen: Els homes de lletres alemanys dignes d'aquest nom estan condemnats a callar: part d'ells es troben als camps de concentració, altra part no té cap possibilitat d'expressar-se vivint "lliurement" a Alemanya (...)

Si ens centrem en la història del Centre Català, allò que sembla evident és el dinamisme i l'entusiasme que l'acomboià des dels inicis. Participà en bona part dels congressos anuals, llevat del de 1924

a Nova York i els dels tres anys que van de 1929 a 1932. Una pausa sens dubte motivada per la conjuntura històrica que suposà la caiguda de la monarquia, la proclamació de la Segona República i l'Estatut d'Autonomia de 1932. Anteriorment, Lluís Nicolau d'Olwer havia estat delegat al Congrés de París (1925), Joan Crexells al de Berlín (1926), Ventura Gassol al de Brussel·les (1927) i Carles Riba, Josep Obiols i Millàs-Raurell al d'Oslo (1928). Era, sobretot, l'entusiasme d'una literatura que volia mostrar-se activa i oberta. Un dinamisme arrelat en el convenciment que la pertinença al PEN Club Internacional, a més d'una plataforma de projecció de les lletres catalanes, feia evidents els senyals de modernitat i de normalització d'una cultura que maldava per aconseguir-los. En el fil de la mateixa argumentació i aprofitant l'avinentsa sorgida després de 1932, el PEN Català demanà l'organització del XIIIè Congrés Internacional, que es reuní a Barcelona la setmana del 20 al 25 de maig de 1935 sota la presidència de H.G.Wells. El congrés acollí 165 escriptors representants de 25 centres i entre els assistents de més anomenada es pot parlar d'Ernst Toller, representant dels escriptors alemanys a l'exili, de Filippo Tommaso Marinetti en la delegació italiana i de Jawaharlal Nehru entre els delegats d'una Unió Índia que encara no havia nascut. Pompeu Fabra presidia el Centre Català i Marià Manent pertanyia al Comitè Executiu Internacional.

Acabada la Guerra Civil Espanyola, el triomf del franquisme posà fi a les activitats del Centre Català del PEN que, forçosament, entrà en un llarg parèntesi d'exili. Tot i això, fou capaç de mantenir una presència activa en el congrés de 1937 i en les dues trobades de 1938. En el primer, celebrat a París, hi assistiren Carles Riba, Clementina Arderiu, Josep Millàs-Raurell, Carles Soldevila i Joaquim Xirau. El mes de juny de 1938, a Praga, la representació catalana era

formada per Carles Riba, Francesc Trabal i Mercè Rodoreda, i el desembre del mateix any, a Londres, per Carles Riba i Clementina Arderiu. En totes tres reunions, els escriptors catalans trobaren l'escalf i la solidaritat del PEN Internacional i, alhora, la condemna absoluta de la guerra. L'assassinat de García Lorca, sobretot, serví per a exemplificar toutes les victimes pures, c'est à dire, les plus essentiellement tragiques, de cette guerre à laquelle ont été poussez les peuples d'Espagne (3).

Des de 1939 fins a 1973 s'escolen trenta-quatre anys d'exili i la representació del Centre Català del PEN passa per les mans -com qui diu en exclusiva- de Josep Ma. Batista i Roca que n'assumí la secretaria, alhora que, per un temps, Josep Carner n'esdevingué president. A Catalunya i a partir de mitjan anys cinquanta, un grup de escriptors (entre els quals hom hi compta Joan Colominas, Osvald Cardona, Josep M. Poblet, Rafael Tasis i Albert Manent) es convertiren en el grup d'enllaç i de contacte que seguia, des de l'interior, les actuacions de Josep Ma. Batista i Roca. Exiliat a Combrigde on exercia de professor d'història al Trinity College, Batista i Roca assistí als congressos internacionals del PEN sempre que li fou possible i hi féu sentir la veu d'una llengua perseguida per la censura i el franquisme. L'any 1953, per exemple, en el XXVè Congrès celebrat a Dublín, s'hi llegí una salutació del mestre Pau Casals que, des de l'exili de Prades del Conflent, s'adreçava al president internacional, André Chamson, en una carta corprenedora i de la qual copio un parell de paràgrafs: La raó del meu exili no és altre que la meva fidelitat a la llibertat de l'esperit. Permeteu-me recordar-vos en l'avinentesa de la vostra solemne sessió, la trista situació en que's troben des de fa llarg temps l'Espanya entera i, d'una manera especial, la meva Catalunya on he nascut (...) A Catalunya el règim s'esforça despietadament per destruir una literatura i una cultura que tenen una

tradició milenària. Si ens sentim abandonats de tants governants que's diuen demòcrates, que almenys no'ns manquin els vostres encoratjaments d'escriptors lliures. No hi ha compartiments estancs en el reialme de l'esperit; si hom no combat el mal allà on és, aquest acaba per desbordar-ho tot i corrompre-ho tot. La llibertat també es indivisible.

(4)

L'esforç de reconstituir el Centre Català del PEN a l'interior de Catalunya començà en la dècada dels seixanta i hi tingué un paper destacat Joan Colomines. Ara bé, la seva revitalització definitiva no es produí fins l'any 1973 en el marc d'una curiosa assemblea a l'interior d'un autobús i en el trajecte Barcelona-L'Espluga del Francolí. D'aquesta nova assemblea constituent, en sorgí una junta presidida per Joan Oliver, amb Avel·li Artís, "Tisner", de secretari i acomboiada per una colla d'escriptors joves, entre els quals s'hi comptaven Jaume Fuster, Montserrat Roig, Josep Ma. Benet i Jornet i M. Antònia Oliver. Tot seguit es regularitzà la relació amb el PEN Internacional i hom mirà de recuperar la dinàmica anterior a la guerra que, d'una manera creixent, ha arribat fins ara mateix.

Abans, però, calgué passar per la tempestuosa sotragada d'una crisi interna. Fou durant la presidència de Josep Palau i Fabre i la recull amb cert detall Oriol Pi de Cabanyes a **Llibre d'hores** (1980), en l'anotació corresponent al diumenge 18 de juny de 1978. Pel que sembla, fou una crisi motivada per discrepàncies entre l'estil de l'actuació presidencial i el de la resta de la junta. El Centre Català, però, havia assumit, per a l'octubre d'aquell mateix any, l'organització d'una Conferència Internacional a Barcelona i es decidí d'ajornar el debat intern en benefici de l'èxit de la Conferència. Reunida a la Fundació Miró i presidida per Mario Vargas Llosa, la reunió de Barcelona es

destingí per dos fets de cabdal importància:inaugurà la relació PEN-UNESCO i s'hi creà el "Comité de Programa i Traduccions". Succeí, però, que a desgrat de l'èxit rodó de la Conferència, tornaren d'immediat els problemes interns que no es solucionaren fins al maig de 1979, quan Maria Aurèlia Capmany n'assumí la presidència i Alex Broch la secretaria.

EL PRESENT

Des de 1979 fins ara mateix, el Centre Català del PEN ha treballat en les tres direccions que hom suposa que ho ha de fer un centre amb les característiques del nostre. D'una banda, participar en les activitats del PEN Club Internacional assistint de manera regular a les reunions i congressos convocats. D'una altra, mirar de guanyar protagonisme a l'interior dels comitès més dinàmics que, ara per ara, són el Comitè d'Escriptors a la Presó i el Comitè de Programa i Traduccions. Finalment, aprofitar la plataforma internacional del PEN per projectar a l'exterior les lletres catalanes i establir relacions amb altres literatures per fomentar encontres i intercanvis de traduccions. Des d'aquesta perspectiva, cal assenyalar els intercanvis amb el centre d'Eslovènia i amb centre Flamenc (5), l'encontre de poetes catalans i portuguesos a Lisboa i els projectes en procés de realització amb el PEN Suec, el PEN Occità, el PEN Portuguès i el PEN de Puerto Rico.

Una altra realitat és el protagonisme que el Centre Català ha conquerit en el Comitè que nasqué a Barcelona el 1978 (Comitè de Programa i Traduccions) i que, des de 1988, ha allargat el seu nom fins a anomenar-se "Comitè de Programa, Traduccions i Drets Lingüístics". El fet ha estat possible mercès a les dues reunions extraordinàries del Comitè organitzades pel Centre Català a Andorra (desembre de 1987) i a Gandia

(octubre de 1990). En ambdues reunions, de tres dies de durada, s'ha treballat en una redefinició del Comitè bo i armant-lo amb un projecte especialment afavoridor als interessos d'una llengua en les condicions de la nostra. A Gandia, Lluís Jou hi presentà un document importantíssim, **Els drets de les llengües minoritàries i la seva protecció jurídica** (6), s'hi redactà una declaració sobre "El Dret Lingüístic" (7), i es definí la feina del Comitè en el sentit de denunciar les violacions dels "Drets Lingüístics" i el compromís de convertir-se en una entitat al servei de la seva defensa.

El 1987, el Centre Català ingressà en el "Comitè d'Escriptors a la Presó" i ha fet gestions per fer possible l'alliberament d'alguns dels escriptors empresonats arreu del món per motius de consciència. En síntesi, és un treball que consisteix a fer membres d'honor del Centre els escriptors empresonats que s'assumeixen, a mantenir-hi correspondència i a exercir les pressions que calguin sobre les ambaixades i els Caps de Govern per aconseguir-ne la llibertat. Fins ara el Centre Català ha assumit els casos del poeta cubà Ariel Hidalgo Guillen, de l'escriptor turc Ersin Ergün Keles i del marroquí Ali Idrissi Kaitouni, avui sortosament tots tres en llibertat. Actualment es treballa amb els problemes del novel·lista egipci Alaa Hamed, de l'escriptor xinès Wang Juntao i del poeta de Tanzània Roderic Rousham Roberts.

* * * *

Una mica per tot plegat i conseqüència d'una activitat creixent des de començaments dels vuitanta, ha estat l'atorgament, a Barcelona, del 57è Congrés Mundial del PEN CLUB, el proper mes d'abril. La petició fou feta al Congrés d'Hamburg, el 1986, i aprovada a Puerto Rico, el desembre de 1987. Sens dubte de cap mena, aquest és el repte de present més important al qual s'acara el Centre Català. S'hi espera una

participació a l'entorn de quatre-cents escriptors de tot el món i bona part dels cent dotze centres que té, ara mateix, el PEN Internacional. S'han triat dos temes per a ésser debatuts en les sessions literàries, el primer dels quals és d'abast molt ampli, **L'Escriptor i els llenguatges literaris en el llindar del tercer mil.lenni**, mentre que el segon es circumscriu a una àrea i a una conjuntura més concreta, **L'Escriptor i la nova Europa**. S'ha escollit la setmana del 20 al 26 d'abril, justificant-la, sobretot, per la diada de Sant Jordi, que hem presentat -si el temps hi acompanya- com una de les jornades més esplèndides de la ciutat: el dia que Barcelona es converteix en un símbol polivalent de saviesa, amor i bellesa sota els signes del llibre i de la rosa. A l'hora d'escriure aquest article han confirmat ja la seva assistència autors com Claude Simon, Margaret Atwood, Jorge Amado, Claudio Magris, György Konrad, Tom Sharpe el poeta xinès Duo Duo, Pedrag Matvejevic i Robert Coover.

Tenim el convenciment que aquest 57è Congrés Mundial del PEN pot ser de notòria importància per a la difusió de la literatura catalana. Sobretot en la mesura que esdevindrà una operació d'imatge davant de qualificats representants de la cultura del món sencer. Una operació d'imatge a favor de la llengua i de la literatura catalanes que esperem que contribueixi a donar consistència, als ulls de tothom, de la nostra realitat cultural.

EL FUTUR

En una mena de taula rodona per a "Serra d'Or" en la qual participàrem "Tisner", Jordi Sarsanedas, Alex Broch i jo mateix, el coordinador preguntà si el Congrés es presentava com una mena de "Finisterre" per al Centre Català del PEN. Es a dir el sostre i l'objectiu final, en el sentit de plegar veles després d'uns anys de

treball intens i amb la satisfacció, diguem-ne, dels deures fets. Tots quatre afinàrem la mateixa resposta i coincidírem a negar-ho. El congrés, sens dubte, esdevindrà una fita important, però el dilluns 27 d'abril tornarà a sortir el sol i caldrà, com cada dia, abocar-se novament a la feina. I es pot afegir que, ara per ara, al Centre català del PEN no li manquen ni feina, ni idees, ni projectes de futur. Només apunto un suggeriment del president i del secretari internacionals, György Konrád i Alexandre Blohk, respectivament, en la seva visita a Barcelona el propassat mes de gener. Suggeriment en el sentit de fer-nos càrrec d'una reunió anyal del "Comitè de Traduccions i Drets Lingüístics" amb el convenciment -són paraules d'Alexandre Blohk- que el tema dels "drets culturals i els drets lingüístics" és, ara mateix, un dels més importants amb què s'acara el PEN Internacional. A parer seu, Catalunya és un model que cal explicar a una Europa que s'està refent i on, quan es parla de nacionalisme, hi ha una tremolor de cames generalitzada perquè, massa sovint, el concepte s'identifica amb xenofòbia i amb l'evidència d'un bany de sang. La traumàtica desfeta de l'artificial Iugoeslàvia m'estalvia cap altre comentari.

Participar en el debat interior del PEN Internacional, emprar-ne la plataforma que representa per a la projecció de les nostres lletres, establir lligams i projectes amb altres literatures, i donar entenent que volem captar-nos com una literatura oberta i moderna són les coordenades de futur per al centre català del PEN. Eixos segurament molt acostats als que devien presidir, setanta anys enrera, la taula del Ritz que aplegà, el 19 d'abril de 1922, Josep M. López-Picó, Joan Crexells, Josep Millàs-Raurell, Josep Ma. Batista i Roca i aquell professor anglès que suposem que era John Langdon-Davies.

Isidor Cònsul

N O T E S

1.- Marjorie Wats, **P.E.N. The Early Years 1921-1926**. Archive Press. Hampstead London, 1971.

2.- Manllevo aquesta informació de l'estudi, encara en premsa, **El Centre Català del PEN. Setanta anys d'història**, de Josep S. Cid, que serà publicat amb motiu del 57è Congrés Mundial del PEN a Barcelona.

3.- Ibidem nota 2.

4.- Agraeixo, en nom del Centre Català del PEN, la donació d'uns papers de l'arxiu personal de Josep Millàs i Estany, entre els quals hi ha la còpia de la carta de Pau Casals. En respecto l'ortografia en els paràgrafs que he transcrit.

5.- Les relacions amb Eslovènia es poden concretar amb la traducció a l'eslovè d'una antologia de poesia catalana feta per Niko Kosir (**Katalonska Lirika Dvajsetega Stoletja**, 1983), la traducció catalana de **La barca d'or** (1985), del poeta eslovè Srečko Kosovel i el dossier al n. 20 de "Taula de Canvi": **Eslovènia, una literatura nacional**.

L'intercanvi de traduccions amb el PEN Flamenc s'ha concretat amb l'antologia bilingüe **Een Morgenland. Een Avondland. 14 Vlaamse & 14 Catalaanse dichters** (1978) i l'antologia de narrativa flamenca traduïda al català, **Miralls d'un altre paisatge** (1988), ambdues a cura de Bob de Nijs.

6.- S'ha publicat a "Revista de Catalunya" (n. 49. Febrer de 1991) i, en traducció francesa, sortirà publicat a la revista "PEN International" que es presentarà el proper abril amb motiu del congrés de Barcelona.

7.- La declaració de Gandia sobre "El Dret Lingüístic" fou assumida per l'assemblea general del PEN (París, maig de 1991) i es treballa perquè en el futur sigui incorporada dins de la declaració dels "Drets Humans".